

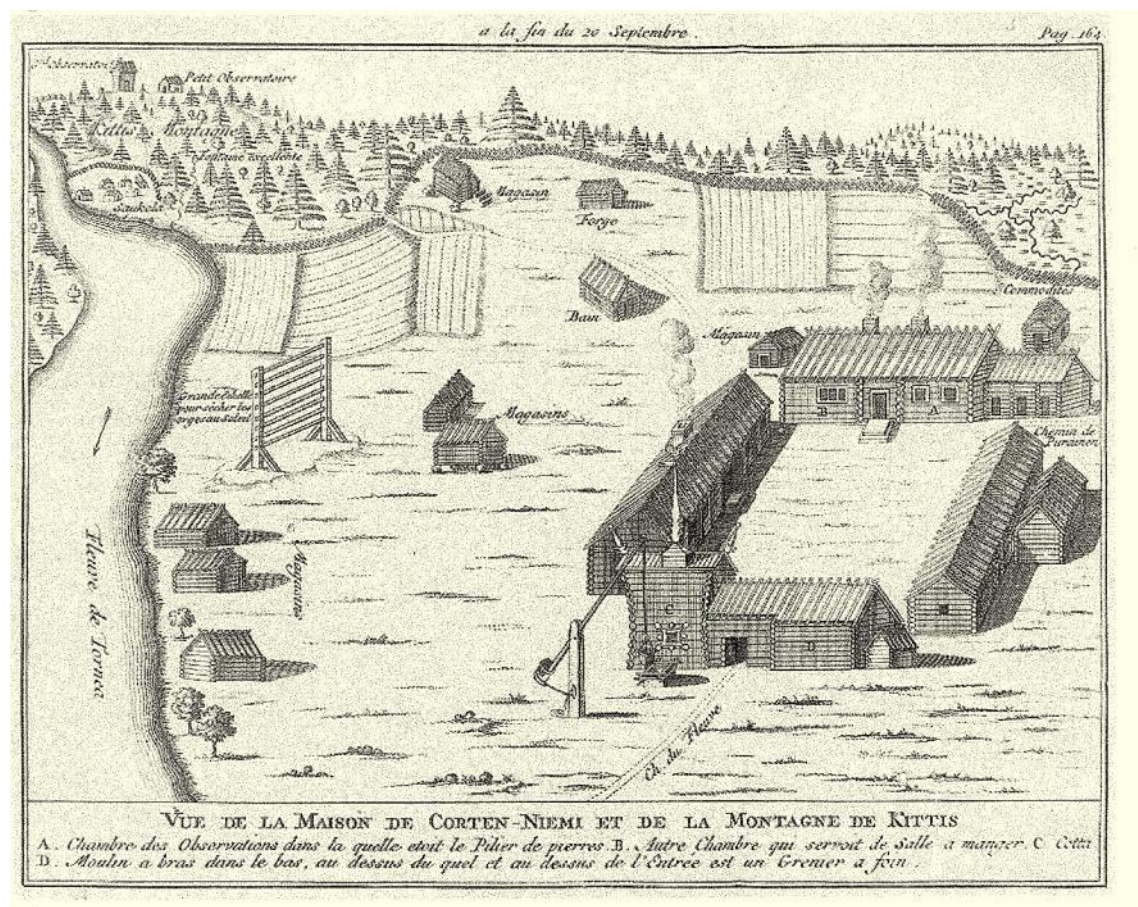
Minnesord

Barn- och ungdomsår

Erik Brunnius redogör i sin dissertation 1731 om Torne stads upprepade och våldsamma besök av ryssar som "rövade och brände i våra socknar". Det gällde åren 1715, 1716 och särskilt 1717 då så många som 600 dragoner härjade i Neder- och Övertorneå i tre veckors tid. Åren 1713-21 kallas i svensk/finsk historia för "Stora ofreden".

Anders Hellant d.ä. och hans fru Britta Hermansdotter Kempe, som bodde i Torne flyttade därför till Korteniemi gård i Pello för att undgå ryssarnas härjningar. Den 30 november 1717 föddes Anders Hellant d.y.. Så småningom flyttade familjen tillbaka till Torne och var med om att bygga upp den härjade staden som brunnit ner.

Anders fullgjorde sina grundläggande studier i Torne trivialskola där han läste kristendomskunskap, historia, latin, grekiska, geografi och logik. Anders fick en gedigen humanistisk grund att stå på.

Universitetsstudier

När han fyllt 16 år, år 1733, skrevs Anders in vid Uppsala universitet och började läsa matematik, lagfarenhet och ekonomi. Anders levde under den så kallade upplysningstiden då kunskap/vetenskap betraktades som utvecklingens verkliga ledstjärna. Hans lärare var tre av upplysningstidens främste vetenskapsmän, professorerna Carl von Linné, Samuel Klingenskierna och Anders Celsius.

Anders Hellant avslutade sina akademiska studier med att försvara sin avhandling: *Et nytt sät at fiska i the norländska elfwar*. Avhandlingen trycktes år 1738. Denna avhandling var en

milstolpe i universitetets historia då den var skriven på både latin och svenska. För att få skriva den på svenska sökte Anders i samförstånd med Celsius om tillstånd att göra det. I första försöket fick han avslag men en vecka senare bifölls framställningen. En annan ovanlighet med Anders avhandling var att han skrivit den själv. Det var vanligt att professorerna skrev avhandlingarna mot skälig ersättning. Anders Hellant lämnade universitetet år 1739.

Från år 1735 var Anders helt eller delvis anställd som kanslist vid Umeå länsstyrelse. (*i texten anger jag namnen för Umeå och Torneå utan å enligt Anders Hellants bruk att göra det. Umeå och Torneå är älvar!*)

Genom Linnés förmedling år 1739, presenterades Anders Hellants uppsats ”Sätt att finna igen Hastigheten av ett skepps rörelse eller lopp i villa sjön” för den samma år stiftade Kungl Vetenskapsakademien. Anders metod vann inte gehör under motiveringen att det redan fanns en metod utarbetad i England.

Franska gradmätningsexpeditionen 1736-37

Astronomen och matematikern Pierre-Louis de Maupertuis som ledde den franska expeditionen kom till Torne den 18 juni 1736. Han träffade på Västerbottens läns landshövding Gabriel Gyllengrip som var på genomresa och skulle vidare upp mot Jukkasjärvi. Gyllengrip hade med sig den då 19-årige länskanslisten Anders Hellant. Allt tyder på att Gyllengrip helt spontant lovade Maupertuis att Anders skulle få stanna i Torne och hjälpa expeditionen. Anders skulle vara till stor hjälp då han behärskade finsk, svenska, franska och latin. I Torne fanns samtidigt den lokale militäre chefen överstelöjtnant Carl Magnus du Rietz som också behärskade franska och även han knöts till expeditionen. Du Rietz’ insats var att hjälpa expeditionen med roddare och annan personal som behövdes ute i terrängen. Personalen var soldater som lydde under du Rietz’ kommando. Anders uppgift var också att iakttaga den franska expeditionen förehavanden och rapportera iakttagelserna till Gyllengrip, d.v.s Anders fungerade som spion?

Hellant fungerade som tolk då han behärskade finskan och därför kunde kontakta lokalbefolkningen för att få tips om hur expeditionen skulle ta sig till lämpliga toppar som slutligen skulle bilda den polygon som skulle ge nödvändiga mätvärden för att bevisa längden för en breddgrad i denna del av världen.

På husbondens i Korteniemi gård, Mickel Henrikssons, inrådan bestämdes slutpunkten i triangelkedjan till det låga berget Kittisvara norr om gården. Mickel var gift med Hellants mors kusin, Margareta Salomonsdotter Grape.

Hellant nämns sporadiskt i fransmännens journaler. Men det framgår tydligt att hans roll som tolk var viktig. Anders fick också följa med på resor då sektorinstrumentet skulle transporteras, ställas upp och kalibreras. Han var ung och läraaktig och onekligen fick han en god kännedom om detta viktiga instrument och dess användning i ett praktiskt sammanhang..

Fransk-svensk översättare 1738

Rapporten om Maupertuis Tornedalsmätning, ”*La Figure de la Terre*”, trycktes redan 1738 och blev en stor succé. Den kände filosofen Voltaire blev entusiastisk och lovprisade dess litterära förtjänster. ”*La Figure del la Terre*” översattes först till engelska av Maupertuis själv och sedan till svenska, ”*Jordens Figur*” av Anders Hellant. Enligt modernt svenskt språkbruk skulle titeln ha varit Jordens Form.

Almanackor för Torne horisont 1744 och 1748

Hellants deltagande i den franska expeditionen och studier i slutet av 1730-talet i Uppsala hos

Celcius hade gett honom kunskaper i astronomi. Detta uppmuntrade honom att ge ut en almanacka för Torne stads horisont. Fram till och med år 1748 fick, med viss övervakning av professorer, vem som helst ge ut almanackor. Därefter fick Vetenskapsakademien ensamrätt till att ge ut svenska almanackor.

Hellants första almanacka kom ut skottåret 1744 och avslutades med orden ”*Continuation följer nästa år om Gud vill*”. Då arbetet med almanacka innebär mycket arbete med omräkningar av astronomiska data dröjde det till 1748 innan nästa almanacka gavs ut av Hellant. I den första almanackan skrev Hellant en dikt som kan tolkas som en marknadsföring av Tornes kvaliteter. Denna marknadsföring skulle komma ledamöterna i Vetenskapsakademien till del då almanackan lästes av dem.

I almanackorna skrevs prognoser för väderleken grundade på Metons cykel. Meton, grekisk astronom, kom på att vart 19 år återkommer månens faser på samma månads dag. Anders trodde inte på prognos tillförlitligheten enligt Mentons cykel, men förde ändå in uppgifter som användes i ”bondepraktikan”. T.ex. för den 19 mars förutsäger Hellant kråkornas återkomst från södern. På Hellants tid och långt in på 1900-talet flyttade nämligen kråkorna från Tornedalens vinterkyla till mildare vintrar neråt landet.

I 1748 års almanacka blir tilltron till tecken ”*uppfundna och stadfästade av långlig erfarenhet*” större hos Hellant.

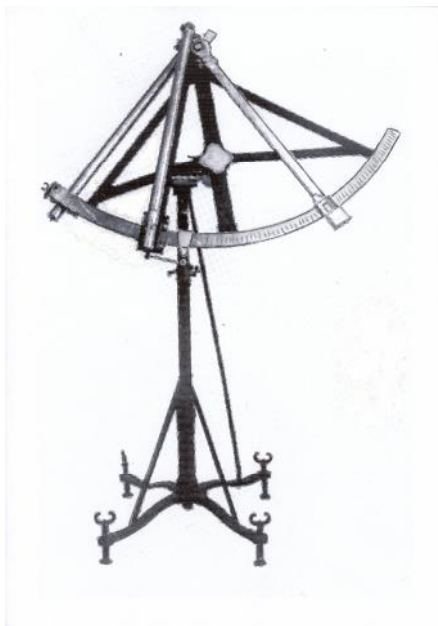
När Vetenskapsakademien övertog rätten till att ge ut almanackor i Sverige avstod man inte från teorin om en 19års-cykel och den 13 februari 1747 beslöt man att förutsägelser fick införas!

Hellant skrev också om vikten av att kunna astronomi för sjöfarten. Han kritiserade Strömcronas sjökarta som han förklarade hade många fel som han upptäckt under hans många sjöresor till och från Stockholm/Uppsala.

Norsk-svenska gränskommisionen

Gränsen mellan Sverige och Danmark var inte ordentligt rösad och markerad och i 1734 års alliansfördrag bestämdes att arbetet skulle göras. Till gränstraktaten hörde två bilagor, kodiciller. Den ena innehöll bestämmelser om ”flyttlapparnas” rättigheter och den andra om gränslinjens märkning. Märkningen skulle påbörjas 1752 och avslutas inom 7 år. Först 1767 var det klart med rösläggningen. Överste Mauritz Klinchowström, den svenska kommissionären, i gränskommisionen, ville engagera Anders Hellant i arbetet. Hellant hade kompetens och erfarenhet av astronomiska mätningar för att bestämma positioner och var dessutom kunnig i mera avancerad matematik som var en förutsättning i arbetet. Vetenskapsakademien tillstyrkte Klinchowströms framställan den 5 april 1748. Anders Hellant fick ett kungligt förordnande att biträda kommissionen vid gränsmätningarna. Utan tvivel var Hellant en betydande tillgång då han förutom kändedom om området och kunskaper i finska dessutom kunde kalibrera den inlånade ”*Kongl Lantmäteri_Contoirets Astronomiska Quadrant*” och inte minst använda instrumentet i fält både sommar- och vintertid. Observatorns uppgift var i första hand att ta reda på olika orters polhöjd genom att observera hur högt över horisonten en viss himlakropp stod vid sin högsta höjd(kulminationen). Sommartid, då inga stjärnor syntes långt upp i norr, kunde dessa observationer endast göras mot solen. Under vinterhalvåret och någon månad före och efter kunde observationer också göras mot vissa stjärnor, helst mot polstjärnan. Vinkelmätningarna gjordes mot lodlinjen och därför måste instrumentet skyddas mot vibrationer. Lodlinan sänktes ner i ett kärl med vätska för att dämpa eventuella vibrationer. På vintern användes

brännvin i den starka kylan då vatten frös och omöjliggjorde lodlinjens läge. Tre ting var därför centrala för Hellant under hans mätningar – **kvadranten, polstjärnan och solen.**

Erik Tobé konstaterar i sin krönika (Tornedalica nr 49) att *av Hellants uttalanden framgår tydligt att kvadranten var Hellants ögonsten som han ömt vårdade och ständigt tänkte på.* Man var nämligen under mätexpeditionens strapatser hela tiden tvungna att tänka på hur utrustningen kunde transporteras per båt uppför och utför älvar och jokkar eller också klövjat på hästrygg eller vintertid i ackja. Hans omfattande lapplandsresor vilka kunde sträckas även ut på den yttersta delen av norskt område illustrerar en imponerande erfarenhet att i väglöst land färdas vinter som sommar. Anteckningar såsom observationer 8 januari ”i så sträng köld den natten att brännvinet frös inom 30 minuter i luften”; vidare den 28 januari vid Alta älv övre lopp ” i den starkaste köld jag någonsin känt” Han antecknar bland annat att det är svårt att få ljus till avläsning om nätterna(illuminering), i synnerhet i blåsväder ”*ja själva brännvinets frysning däri kulan(lodet) hängde och dess ömsning samt uppvärmning med flera olägenheter i köld och mörker under bar himmel, gjorde att de av stjärnorna tagna höjder ej ackorderade så väl sins emellan.*” I brev från Enare 17 februari berättar han om den valda färdleden ”*att denna vägen var i år svår nog i det vi ej hade hus på 22 mil, och måste alltså ligga ute i tre nätter.*” Vid ett liknande tillfälle 1782. blev handelsmannen Henrik Lythreus kvävd under snödrivor på en färd med renskjuts till marknaden i Enontekis.

Inget av dessa extrema naturförhållanden kunde hindra ett brinnande intresse att undersöka och klargöra outforskad terräng.. Hellants brinnande kunskapsintresse illustreras även av hans observationer 1743 i Torne av tre förmörkelser av Jupiters månar vilka samtidigt observerats från Uppsala observatorium för bestämning av tidsskillnaden mellan Uppsala och Torne. Hellant var då, (enligt uppsatsen i hans almanacka Midnattsolens lysande i Torne, sid 50) – ”*på grund av närheten till det pågående kriget mot Ryssland, beväpnad med både tub och pistol och fick biträde av militär personal.*”

År 1749 gjorde Hellant en resa till Stockholm för att lämna tillbaka kvadranten. Det var med sorg som han gjorde det. På resan till Stockholm gjorde han bestämningar av latituden i orter längs med Bottenviken. Efter tre månaders vistelse i Stockholm reste han åter till Torne och

hade med sig instrumentet igen till hans stora glädje, kan man förmoda.

Under perioden 1740-49 gjorde Hellant bestämningar av longituden för olika orter och han kunde i jämförelser med "Svenska General-Chartan" konstatera att Utsijoki, Enare träsk och Varangerfjorden ligger för långt åt öster på kartan.

År 1748 vistades Hellant på Vardöhus befästning för att göra astronomiska observationer. Hellants och hans medföljare sekreteraren vid gränskommissionen Friedenreichs uppdrag var i förväg känt hos den gränsövervakande danska myndigheten varför de fick bud om att inställa sig hos kommandanten på Vardöhus. Där togs de emot väl och blev till och med bjudna till middag. Den tid för Hellant då det inte gick att göra astronomiska observationer gjorde han en skiss och noterade också uppgifter om vad som fanns i befästningen. Det kan inte uteslutas att han fungerade som spion med svenska myndigheters goda minne. Danskarna och svenskarna var ju (trots överenskommelsen om en gemensam gränskommission uppe i norr) under den tiden inte bästa vänner! Skissen förvaras i krigsarkivet. Amtmannen Kielsen i Alta visade missnöje med kommandanten på Vardöhus för att denna låtit svenskarna bli så hemtama inom fästningsområdet. Hellant blev utpekad som "Lösgångare och Landsstrykare" och om sådana personer påträffades skulle de fängslas och föras till Vardöhus. Anders Hellant klarade sig och blev inte fängslad.

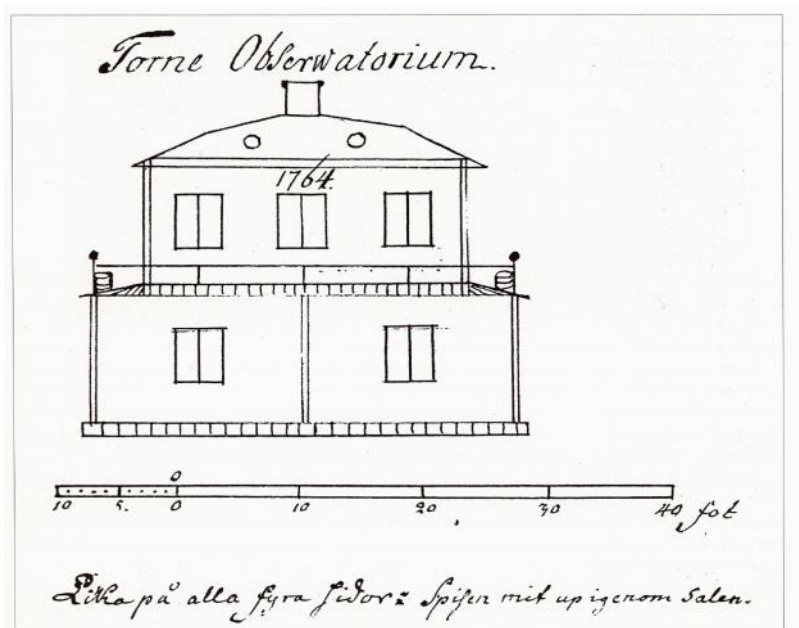
Naturvetenskapliga observationer

Anders Hellant var intresserad av det mesta och hade en envishet som verkar ha överstigit de flesta människors. Han var mycket intresserad av astronomi och meteorologi. Han samlade data och har långa mätserier av temperaturer, kompassens missvisning i sitt *Observatorium Tornense* i Torne. Anders Hellant hade också goda kunskaper om refraction, kompassens missvisning, ebb och flod i Ishavet och norrsken.

Astronomi

Med observationer av Anders Hellant i Torne av en månförmörkelse och tre förmörkelser av Jupiters månar åren 1740 och 1743 kunde – som nämnts ovan – med samtida observationer av samma händelser i Uppsala, tidsskillnaden mellan Uppsala och Torne bestämmas med större noggrannhet än tidigare gjorda bestämningar.

År 1751 medverkade Anders Hellant i ett internationellt projekt tillsammans med bl.a. franska och andra svenska astronomer. Mätningar gjordes från Godahoppsudden, Berlin, Stockholm, Åbo, Lund och Torne. Man bestämde månparallaxen och skulle därmed kunna bestämma avståndet till solen. Hellant gjorde också observationer från sitt observatorium i Torne när Venus passerade solskivan åren 1761 och 1769.

I Stockholms observatorium var drottning Lovisa Ulrika och kronprins Gustav inbjudna att följa den märkliga händelsen.

Bilden visar Venuspassagen år 2004. Bilden, soluppgång i La Palma, är tagen den 8 juni 06:18 UT med solteleskopet SST.

Venuspassage illustrerad en annan tidsålder då man ännu inte hade så avancerade instrument som idag, kan exemplifieras av denna fantasifulla målning gjord av matematikern och

astronomen Johann Gabriel Doppelmayr som redan 1710 förutsåg den Venuspassage som inträffade 1761.

Hellant gjorde även observationer av de sol- och månförmörkelser som skedde under hans livstid. Även Halleys komet väckte Hellants intresse. Anders hade en egen teori om Halleys komet. Anders ansåg att det fanns en perfekt ordning, eller åtminstone näst intill, också då det gällde Halleys komet. För att få ordning på kometens omloppstid så introducerade Hellant en teori om att det var två olika kometer som båda hade en omloppstid på ungefär 151 år. Teorin accepterades inte.

Meteorologi

Vetenskapsakademien såg meteorologiska observationer som viktiga och särskilt från nordliga breddgrader. För att kunna genomföra detta delade Vetenskapsakademien ut termometrar och barometrar. Hellant fick ett antal termometrar och barometrar som han i sin tur delade ut till lärare och präster i Tornedalen, som hjälpte till att samla in observationer. Mängden observationer växte till antalet och sammanställning och systematisering av dessa data krävde mera tid än vad Hellant kunde mobilisera. Därför finns det i Vetenskapsakademiens arkiv gott om kladdar och utkast till systematik.

Den 6 september 1786 vid ett sammanträde med Vetenskapsakademien kunde man i "Direktör Hellants Memorial" läsa: "*Astronomiska, oräkneliga Meteorologiska, Magnetiska, dagliga och ofta stundliga, Hygrometriska, Isgångs- och isläggning, med Calender. Flora och årsväxten äro de sista årens observationer allenast medtagne att uppvisas*". Hellant önskade få ett utlåtande från Vetenskapsakademien om observationernas värde. Vetenskapsakademien uttalade sig vid ett senare möte om observationernas värde och beslöt att tilldela honom 50 Riksdaler Specie i årlig pension för att han skulle ställa anteckningarna i ordning. Pensionen kom inte Hellant till del under hans livstid. Efter många om och men tilldelades sterbhuset den utlovade pensionen om 150 Riksdaler efter att lånade instrument och observationerna levererats till Vetenskapsakademien.

För mätning av fuktighet utvecklade han en egen typ av hygrometer med graderad cirkel som han ansåg vara outhärlig é." *skulle jag ej vilja vara dem förutan i det rum jag bor uti, icke blott för curiositetens utan ock för nyttans skull. De göra samma gagn som de konstige Hygrometrar, vilka utifrån inkomma och som kosta en hop penningar, då deremot mina, behörigen graderade, skulle kunna säljas til några Styfver stycket, om något större partie deraf beställes*".

Vatten- och lufttemperatur

Hellant var intresserad av vattentemperaturen i brunnar under året och gjorde mätningar på olika ställen och författade en uppsats: "Om vattnets värma i Norden". Under den tiden användes även Réamurs termometer förutom Celcius. Förmodligen var kontakterna med fransmännen orsak till det. En intressant notering är att Hellant hänvisar till Celsius grunddokument KVAH 1742 om termometern. Hellant anger att vattnets kokpunkt är 100 grader vilket inte stämmer överens med grunddokumentet. Om Hellant haft kontakt med Celsius och fått information om den av Celsius ändrade skalan eller om det är Hellants egen idé kan diskuteras.

Brunnarnas värma i Paris, Stockholm, Torne och Nord-Cap är ungefär 13, 7½, 3 och 2¼ grader i genomsnitt finner Hellant.

Undersökning av havens värma fick Hellant att förstå att även stora vattenvolymer som i Norra Ishavet påverkades påtagligt av lufttemperaturen.

Årsskiftet 1759-60 uppmättes i Tornedalen minus 89 grader! Hellant hade förutom

kvicksilvertermometrar även sprittermometrar som skulle kunna mäta så låg temperatur. Han skriver att kvicksilvret kryper ner i kulan. Kanske var det kvicksilvrets frysning ha beskrev då kvicksilvrets smält/frys punkt är -39° .

En annan intressant studie som Hellant gjorde var hur tonhöjden hos musikinstrument påverkas av kyla. Han var nämligen också en musikutövande sällskapsmänniska och ägde bland annat en kontrabas, två fioler, en cembalo, en flöjt, en "Fleuttravér"(tvärflöjt):dessutom en samling noter; fyra bundna Baldasinsonater, liksom Buonaports(1672-1748), Romans(1696-1758) och Locatellis(1693-1764) sonater, Telemanns(1681-1767) Music Meister från år 1728 och Müllers och Eijsels Divertimenton. Ovanpå dessa en hög handskrivna och tryckta noter. (M. Mustakallio 2009).

Magnetiska mätningar

I Hellants observatorium i Torne hade han hängt upp en lång kompassnål som han avläste regelbundet och därför kunde se hur missvisningen ändrades över tiden. Anders försökte övertyga sjöfarare om vikten av att känna till missvisningen för att navigera säkert. Hellants intresse för kompassens egenheter tilltog med åren och under hans sista levnadsår var han uppslukad av detta intresse. Det gick så långt att han inte lämnad bostaden om han inte hade någon som gjorde de schemalagda avläsningarna.

Norrsknen

I Europa fascinerade norrskenet forskare och det fanns olika skolor som diskuterade med varandra. Halleys teori om att norrskenet var ett magnetiskt fenomen kunde bevisas av bl.a. Celcius. Även Hellant intresserade sig för norrskenet och bl.a. gjorde han en mätning av på vilken höjd fenomenet ägde rum. I samarbete med pastor Brunnus i Övertorneå gjordes samtida mätningar och med hjälp av dessa bestämdes höjden till norrskenet den aftonen till mellan 5 och 7 mil. Torben Bergman i Uppsala hade också gjort mätningar och fått ett medelvärde för norrskenets höjd till 72 mil. Enligt moderna mätningar med avancerade instrument vet man att norrskenet rör sig på ungefär 11 mils höjd.

Vattenminskning – Landhöjning

Längs med Bottenvikens kust har vattenståndsmärken huggits in i klippor. Anders kunde med hjälp av dessa märken och även med ett vattenståndsmärke i Vardö konstatera att "vattnet dragit sig tillbaka.

Av bönder i Övertorneå hade Hellant hört att fiskenät som lagts ut i fjällsjöar kunde fastna i tallar som låg på sjöbottnarna. Genom att sammanställa iakttagelserna med vattenståndsmärken förklarade Hellant att havet dragit sig tillbaka som en mera troligt förklaringen än den förekommande åsikten om att syndafloden sköljt träden upp på fjället.

Isgången i Torne älv

Försöken att få fram en periodicitet som kan förutsäga isgången i Torne älv engagerade Hellant. Med Mentons 19års-cykel som förebild började Hellant testa cykler om 7, 14, o.s.v. år. 19års-cyklar och konstaterade att muttiplar av den fungerade inte heller. Däremot såg 18års-cykel, period för sol och månförmörkelse, ut att fungera. Han fann också att tidig isgång anslöt sig till 3 gånger 18år, d.v.s. 54års-cykel, av astronomerna kallad *Sara Magnus*. Någon säker prognos blev aldrig accepterad och Hellant konstatera lite uppgivet att det behövs långa mätserier. För att kunna genomföra dessa blir det enligt hans egen erfarenhet kostsamt och brödlöst. Han citerar Baron Leibniz: "Man måste se till att kungen(makthavarna) begriper hur viktigt det är."(*Fritt översatt*)

Kartografen

Medverkan i Maupertius expedition hade gett Anders Hellant kunskaper som väl kunde komma till användning för att förbättra de kartmaterial som fanns över Tornedalen och Nordkalotten. Han intresserade sig för området ända ner till Norra Ishavet. *Karta över Torne och Kemi Lappmarker. Wid genomresande författad af And Hellant 1741.* Det är troligt att han haft något kartunderlag som han kompletterat och korrigerat med observationer som han gjorde under sina resor mot norr. Jakob Faggot höll den 25 juli 1747 ett föredrag i Vetenskapsakademien och nämner i det Hellants *berömliga håg för varjehanda vetenskaper jämväl ”med egna Instrumenter och på egen kostnad år 1741” utfört och till Faggot rapporterat resultat av 8 polhöjdsbestämningar i Lappmarken.*

Kartan över Svea och Göta rike med Finland och Norrland från 1747 och framställd av tjänstemän på Lantmäterikontoret utgick från Hellants karta 1741 avseende den norra delen. Kartan skärs av vid den 67:e breddgraden.

Anders fortsätter med att göra nya observationer på sina lapplandsresor och 1749 kan han leverera en ny förbättrad karta till gränskommissarien.

Men han låter sig inte nöjas med det och 1769 är han färdig med en ny version som anmäldes den 26 juli i Vetenskapsakademien. I Riksarkivet finns två kartor varav den ena anges vara Anders Hellants. Den andra som baserats på ekonomidirektören Anders Hellants 1748, 49 o.s.v. medan den andra utformats 1769 av Joh. I. Sterner, troligen egenhändig.

Vetenskapsakademiens önskan om att området i norr skulle kartläggas och Anders Hellants ambition att leva upp till dessa önskemål fick honom att utforma planer på att komplettera kartan för den nordliga delen och på så sätt få underlag för en bättre kartläggning av bergen i norr och området ner mot norra Ishavet. För att kunna göra det var det nödvändigt att göra trianguleringar även norrut med utgångspunkt från de mätpunkter som fanns från Maupertuis expedition. Ett sådant arbete kräver stora arbetsinsatser med att bl.a. hitta lämpliga mätpunkter, mätningar, positionsbestämningar m.m. som Anders Hellant helt enkelt saknade resurser för. Men det kan ändå konstateras att Hellants Lappmarkskartor var det bästa som då fanns att uppbringa fram tills Hermelins kartor kom på 1800-talet.

Vetenskapsakademien

Anders Hellant var bekant för Vetenskapsakademien redan år 1739 när han presenterade sin uppsats om navigering med Linnés hjälp. Hellant antogs 1747 som ämnessven och blev föreslagen som ledamot i vetenskapsakademien 1750. Ett år senare blev han ledamot och vid sitt inträde i Vetenskapsakademien höll han ett anförande *”Om vad märkvärdig inom Polcirkeln redan kan vara observerat eller ännu står att observera.”*

Clason framhöll i sitt svarstal till Hellant att han visat just de egenskaper som hos akademien gällt för godkännande av ledamotskapet. Talet avslutades med *”Hos Akademien gäller intet annat än flit, förnuft och Wetenskap, desse egenskaper har ock förvärfwat eder hennes tycke; tager nu edert ställe bland hennes Würde Ledamöter.”* Hellant var upptagen som ledamot nr 125.

Entreprenören

Förutom att i Sverige upparbeta och kringsprida kunskaper i matematik och naturkunnighet, var det också akademiens mål att gynna ekonomi, handel, nyttiga konster och manufakturer. Det är tydligt att Hellant bestämde sig att på sitt håll föra ut även tankarna om ekonomins, handelns och manufakturers roll i en utvecklingsprocess i norr. I den egenskapen titulerades han som ekonomidirektör i Lappland.

Förutom sina vetenskapliga observationer, mätningar och analyser engagerade han sig således också som entreprenör och startade en limfabrik i Jukkasjärvi. Råmaterialet var renhorn som

kokades till lim. Verksamheten pågick t.o.m. efter det att han dött, då med jungfru Birgitta Widte som ansvarig för fabriken.

Anders Hellant hade också idéer om att starta vadmalväveri men så vitt man känner till blev det aldrig etablerat någon sådan verksamhet.

På sina resor bedrev Hellant också affärer vilket han som yngre fått lära sig av sin far och därigenom hade "känsla" för att göra affärer. Till familjen Hellant hörde rätten att i Torne älv bedriva laxfiske. Anders hade goda kunskaper om laxfisket och om laxens vanor och livscykel. Han föreslog bl.a. hur man skulle öka laxens antal i älven med att fiska ut harren som åt laxrommen.

Eftermäle

Inkomsterna som Anders Hellant hade för sina uppdrag från Vetenskapsakademien, som lappfogde, ekonomidirektör o.s.v kunde inte finansiera alla hans arbetsuppgifter som medförde införskaffande av materiel och resor. Han försökte vid många tillfällen att erhålla ersättning för sina arbeten men för det mesta verkar begäran inte ha uppfyllts. Han beklagade sig över hur dåligt ersatt hans arbete blev av Vetenskapsakademien och för att klara sig ekonomiskt så försökte han få olika tjänster med regelbunden inkomst. Han upplevde att han blev förbigången av personer som var mindre insatta och oftast med mindre kompetens än vad han själv hade. Vid ett tillfälle sökte han ett lektorat i Härnösand men med förbehållet att han fick bo kvar i Torne.

Efter sin död fick jungfrun Birgitta sitta i orubbat bo och först efter hennes död skulle kvarlåtenskapen inklusive limfabriken i Jukkasjärvi tillfalla Vetenskapsakademien. Jungfrun Birgitta och Anders var inte gifta men bodde tillsammans i huset i Torne. Birgitta skötte om hushållet men var också till stor hjälp när Anders var ute på resa då hon gjorde de astronomiska och andra mätningar i observatoriet som skulle göras.

Referenser

Vi har använt oss av Erik Tobés krönika om Anders Hellant Tornedalica Nr 49 år 1991 som underlag för denna rapport(minnesanteckning).

För den intresserade som vill gå till ursprungshandlingar av Anders Hellant, Carl von Linné, Anders Celcius är Kungliga Vetenskapsakademiens Handlingar på nätet lätta att komma åt. Adressen till söksidan är: <http://centrumdb.kva.se/kvah/search.html>

Kiruna 20120305

Östen Bucht
Pol.mag.

Kurt Esko
Fil.lic.